

13.01.2017

Kuidas olla pall, mis püsib õhus ja muudab trajektoori?

ehk Kunstniku vabadusest ja vastutusest

KAIDO OLE, TARMO JOHANNES

Kaido Ole (paremal): „Kuigi olen paras melomaan, pean piinlikkusega tunnistama, et eesti nüüdismuusika minu igapäevamenüüsse ei kuulu. Kui aga vahel harva sellega kokku puutun, siis laksab seda tugevamalt.“

Karin Kaljulätte / Maaleht

Kaido Ole on maalikunstnik, Tarmo Johannes flöödimängija. Mõlemad on koolitanud noori, üks kunstnikke ja teine interpreete, Johannes teeb seda praegugi Otsa-nimelises muusikakoolis. Praegu Tallinna Kunstihoones avatud näituse ettevalmistamise käigus tõdesid kunstnik ja näituse kuraator Anneli Porri, et suur saal vajab helitausta. Asja arutamisel kerkiski esile Tarmo Johannese nimi: Ole lähtus isiklikust, Porri loojakäekirjade sobivusest. Koostöö sobis, Tallinna Kunstihoone suur saal toimib, Ole näitus on koostööst vaid võitnud.

Kaido Ole: Meie Eesti-teemaline koostöö klappis ideaalilähedaselt. Mul ei ole plaani seda küll kuidagi lahkama hakata. Kõige tragikoomilisemad tegelased on anekdoosirääkijad, kes üritavad igaks juhuks loo üle seletada, kui mõni ehk kohe aru ei saanud. Mitte et me oleksime nalja teinud, aga ikkagi. Mõtlesin, et võiks hoopis võrrelda, kuidas me inimlikke olukordi või loomise (huhh, kui pretensioonikas sõna, peaks kuidagi teisiti ütleva) võtmekohti tajume ja lahendame. Alustan ühe mind kummitava äratundmise kirjeldamisega, et näha, millised seosed see tekitab ning kuhu see jutt meil niimoodi veerema hakkab.

Viimastel aastatel olen ennast tundnud üsna ühtemoodi nii näitust kavandades ja sinna konkreetset pilti maalides kui ka puid lõhkudes ja neid riita ladudes. See ei ole sugugi lihtsustatud näide. Tunnen, et teen seda ühe ja sama tarkuse pealt või et ühes õpitud saan kohe ka teises rakendada. Umbes nagu 1960ndate köögikombaini ideaal: selle mootoril oli universaalne liides, mille otsa sai panna mis tahes köögis kasutusel riista. Arvan nüüd, et selline mootor on meis kõigis algusest peale olemas. Samuti on antud kõigile ühelaadne köögiriistade komplekt, kuid just see

universaalne liides tuleb igaühel ise luua ja sellest sõltub, mitut tööriista meil õnnestub elu jooksul kasutada. Tunnen, et nüüd lõpuks hakkab minu liides vaikselt kasutuskõlblikuks saama: sellega saab ühendada juba rohkem kui ainult ühe õnnetu vispli.

Tarmo Johannes: Ma ei tea, kas seetõttu, et olen noorem, või teistel põhjustel, aga mulle tundub, et minu vaikumisi usaldus selle mootori vastu on nii suur, et ma ei mõtle sellele üldse ja lasen sellel täitsa rahulikult ja seda eriti teadvustamata oma taktis tiksuda. Mind huvitavad praegu pigem lisatarvikud, liidesed ja andurid, mille abil see aparaat välismaailmaga kokku puutub, ehk see, kuidas teravdada meeli ja taju, õppida ise ning suunata ka vaatajat-kuulajat, et ta paneks tähele peenemaid nüansse ning aduks seetõttu ehk midagi suuremat.

Kuivõrd minu ala on eelkõige helid, siis siin torkab silma – hm, kuidas saab kuulamine silma torgata? – vastuolu: inimese kuulmisorganid on tegelikult ülitundlikud, aga ta on õppinud neid järjest vähem kasutama. Muutused, mida suudame kinni püüda ja hetkega tõlgendada tämbrites ja helide peegeldumises, on imepisesed. Kust suunast ja millise kiirusega läheneb oht, milline on ründaja kehakaal ning kas meie selja taga pole mitte telliskivimüüri, selle suudame vaid kuulmismeele abil kindlaks teha. Praegu, kus esmane info on eelkõige visuaalne ning helimüra tase on kõrge ja muusikareostus ülisuur, tuleb enda kaitsmiseks sageli kõrvad pigem sulgeda, et pidada sellele heliagressioonile vastu.

Kummalisel kombel on tihtipeale vaiksed ruumid, kus kuulmismeelel lastakse rahuneda ja teravduda, nimelt kunstigaleriid. Mulle on need hetked, kus maali või mõnda teist visuaalset tööd saab peaaegu et kuulda (ja ma olen midagi sellist korduvalt kogunud), hästi väärtuslikud. Need on olukorrad, kus nii-öelda kombitsad saavad omavahel kokku. Meie rikkusime „Eesti oratooriumiga“ sinu näitusel selle võimaluse ühe hooga ära.

Aga räägi veel puulõhkumisest ja uue maali loomisest: millised on need raiepaku taga kogetud momendid, mis sarnanevad stuudios töötamisega?

Kunst ja elu on üsna ühtemoodi asjad

Ole: Kui ma neid õnnelikke momente, kui erinevused üksteisele käe ulatavad, õigesti mäletan, siis seisneb sarnasus eelkõige universaalses mõistmises, mis ületab kuhjaga konkreetseks tegevuseks tarviliku. Kui arvan ära õige koha, mida pean puuhalul tabama, ja suudan kirve sinna ka rihtida, misjärel puit ideaalselt poolitub, siis on see samasugune koodimurdja võidurõõm, mis tabab mind maali tarvis järjest õigete otsuste langetamisel. Ka maalides on vaja algul ideetasandil, hiljem teostuses leida need nn löögikohad, mida õigesti tabades avaneb midagi ning saad kätte rohkem, kui lootagi oskasid. Sihid mööda ja tulemus on null, siis aga näed potentsiaalse prao ära, paned täpselt sinna pihta ning ennäe – tuleb töö, mis on mitu korda targem, kui sa ise oled.

Sa räägid helitundlikkusest. Mulle meeldib arvata, et igasugune tundlikkus on piirist üleastumine või -ulatamine ja et täisväärtuslikuks eluks on kõigil vaja kusagil vaikumisi kokku lepitud mõistlikkuse piir ületada, minna mingis lõigis kaugemale, kui on kombeks. See omakorda süvendab taas tundlikkust ning siis juba märkad iseenesest ja kuuled rohkem, saad infot, mida tavasagedustel ei taju. Selline välja- või üleastumine on nagu mingi antenni väljatõmbamine, millegi, mis ulatub kõrgemale ja püüab tänu sellele rohkemat. Sinu toodud näide, et ohtu tuleb kõigepealt kuulda, ongi vist kõige ürgsem nõue, sest muidu me lihtsalt hukkusime. Meie häda suhtelise rahu ja heaolu ajal siin ja praegu on niivõrd tugeva stiimuli puudumine. Vajadus end inimesena arendada ja parendada pole tõukejõuna võrreldav ellujäämisinstinktiga.

Ka mina naudin tühjas kunstisaalis viibimist. See on kunsti üks eelis muusika ees. Ma ei kujuta ette, kuidas saaks tiptasemel muusikat elavas esituses üksinda nautida. Selleks peaks olema kas naftašaik või filharmoonia kontserdisaali koristaja, aga kunsti puhul pole see õnneks kuigi haruldane. Üksi olles on peaaegu iga keskkond kuidagi laetud, siis oled juba niigi tundlikum ning saad rohkem kätte: kuuled väliseid

ja sisemisi hääli, näed midagi, mida muidu ei näe, kuuled oma mõtteid ja need teevad ootamatuid uperpalle. Arvan, et samal põhjusel mõned inimesed nadivad sellist (kunstisaali) üksindust, teised aga pigem pelgavad seda, et lähed liiga tundlikuks ja asjad võivad imelikuks kätte ära minna ning ei tea, kuhu niimoodi oma mõtetega lõpuks välja jõuad.

Mulle on oluline nii meie praeguses vestluses või tegelikult ükskõik millises vestluses, aga ka kunstis ja lõpuks kogu elus leida suurte teemade paratamatu irreaalsuse ja igapäevase loomulikkuse tasakaal. Vestlus ei tohiks minna liiga diibiks, kuid räägitaks ikkagi olulisest, sest ainult oluline ongi ju huvitav. Kuidas arutleda elu mõtte üle nii, et see ei kõlaks kui anekdoot või filosoofiline traktaat, vaid oleks sama loomulik nagu hingamine? Seda teeme samuti väidetavalt enamasti valesti.

Istusin just teie ansambli kontserdil, kuulasin neid kummastavaid helisid, mis kindlasti ei olnud tavamõistes loomulikud, seda ka mitte mulle, kuid munesin nende tulemusel kontserdi lõpuks välja oma uue maali idee!

See, et kunst sünnitab kunsti, on vist loomulik. Kuidas aga kunst mõjutab elu, kuidas see konverteerida tagasi igapäevaelus kasutatavaks, kui oled hoopis teise välja inimene? Mis on kultuurist kasu teisipäeva ennelõunal Harjumaa Liinide bussis? Pakun, et kuna elu ongi oma loomult nii-öelda imelik, alati ja igal pool, siis vastab kultuuri kummastav keel sellele väga hästi. Nii on ka Harjumaa Liinide teisipäeva ennelõunane buss kui väga imelik keskkond otseselt seotud tänapäevase kultuuri ja elutunnetusega. Elu on veider, sõltumata kellaajast, kohast ja riigikorrast.

Kunagi tegime ühe seltskonnaga ühte imelikku projekti, mis rajanes absurdil ja kus ei olnud nii-öelda normaalse mõistusega midagi peale hakata. Sul on hea absurditunnetus ja huumorimeel. Mul oleks huvitav kuulda, kust jookseb sinu arvates tõsise ja ebatõsise, päriselt ja mängult piir?

Johannes: Ma ei tea, kas see on idealism, aga ma tahan uskuda, et kunst ja elu on tegelikult üsna ühtemoodi asjad ehk kunst on täpselt samamoodi elu kui bussi juhtimine Kostivere vahel. Maalimine või helide tekitamine on millegi materiaalse loomine ja selles mõttes rohkem päris, kui seda on millegi vahendamine olgu börsil, kinnisvaraäris või parlamendis. Reeglid, millega meil tegemist, on tegelikult samad, mis kehtivad kolbidele ja väntvõllile. Tundlik ja meisterlik peab olema ka bussijuht, kui ta vajutab libedal teel pidurile.

Võiks muidugi mõtiskleda või ka imestada, kust reeglid tulevad – näen siin sarnasust sinu igapäevatoimetuste ja kunstiloo võrdlusega –, aga ilmselt on sellele vastata püüda niikuinii mõttetut ning piisab heast usust, et küllap nii on hästi. Muidugi, eks ikka vahel poevad pähe mõtted, kas kunst pole mitte kunstlik, lihtsalt mingisugusest müüdist välja kasvanud eneserahuldamise vorm. Aga et kunst on alati olnud, siis ma pigem usun, et kunsti lihtsalt on vaja, nii nagu valkude kõrvale on vaja süsivesikuid ja mida kõike veel.

Kunstiloo, olgugi et imelik ja marginaalne tegevus, ongi seega tegelikult väga normaalne. Asi läheb huvitavaks, kui mängu tuleb konkreetne inimene, tajumine, vaatenurk ja sellest kõigest lähtuv kogemus. Ning muidugi ka lõbu, mida selle juures tuntakse. Oluline eeldus on olukordade nihe ja veidradsuhted. Mõne meelest on selline vahva nihe, et muidu kahel jalal kõndiv inimene kukub äkitselt potsti tagumiku peale. Mind huvitavad teistsugused olukorrad ja sõna „haige“ on teose kohta öelduna kindla peale väga positiivse varjundiga. Usun aga ka, et saab pakkuda tavapärasest vähemalt veidigi erinevaid kummalisi materia kokkulangemisi, mis tekitavad huvi, mõtteid ja loodetavasti lubavad ka aduda mingil seletamatul moel, et selle kõige taga on midagi suuremat.

Ikka tervikvastutus

Ole: Minu käest on küsitud kunstniku vastutuse kohta. Ma ei tea, kuidas on sinuga, Tarmo, aga mina tajun seda

Tarmo Johannes (vasakul): „Mulle on need hetked, kus maali või mõnda teist visuaalset tööd saab peaaegu et kuulda, hästi väärtuslikud. Meie rikkusime „Eesti oratooriumiga“ sinu näitusel selle võimaluse ühe hooga ära.“

Karin Kaljulätte, Maaleht

tervikuks. Pakun, et sellise nõudliku terviku poole ongi meil kohustus püüelda, ja mitte kohustuse enda pärast, vaid seepärast, et see on mõnus kogemus endale ja hea eeskuju teistele.

Ole: Üha rohkem tundubki mulle, et oma tõelise meistriksami ja ka panuse ühiskonda anname just neil kõige argisematel hetkedel, kui ajame oma tavalisi igapäevaasju. Kui meil jätkub jõudu ka siis taset hoida ja suudame neil kohtumistel ka seda inimlikku miskit pakkuda, mis teeb elu eriliseks, alles siis võime rinna kummi lüüa. Nii et ükskõik kui vinge kunstinäitusega mahasaamine on ainult pool võitu, vähemalt samavõrra on mul hea meel, kui mu oma pere minu seltskonda naudib või Lõuna-Eesti väikelinna poemüüja, kellelt jäätise ostan ja kellega suusoojaks paar sõna vahetan, pärast mõtleb, et see viimane ostja oli päris tore mees.

Johannes: Minu mõtteis on kunstniku vastutus praegu tähtsamal kohal pigem kitsamas mõttes, kuna minu põhiroll on muusikat esitada. Mina olen see, kes teeb helid kuulajatele kuuldavaks teeb ning võtab mingis mõttes inimestelt aja, mille nad ise on otsustanud oma elust ära anda, et midagi kogeda, midagi saada, kuigi nad ei oska võib-olla isegi sõnastada, mida just. Ma ei mõtle siinkohal, et mulle on oluline kuulajatele meele järele olla, aga ma pean hoolt kandma, et see kunsti vahendav mateeria, millest enne rääkisime – antud juhul siis helilained –, kannaks ka midagi väärtuslikku. Ja olgugi et kunagi ei saa kindel olla, kas selle väärtusliku ka leiab, kas see tegelikult edasi kandub ja kas see vastu võetakse, siis selle otsimine ja leidmiseks tehtav pingutus on omamoodi korruga painav ning magus ja nauditav tegevus.

Ma usun, et pean vastutama selle eest, et sama läte, mis lubab teha hästi kõiki inimlikke asju (näiteks rääkida sõbralikult külapoemüüjaga), oleks kohal ka kunsti tegemise juures, et see ei lähtuks pelgalt tsunftis heaks kiidetud normidest.

See on muidugi kulunud tõsiasi ja palju räägitud, aga tõesti, tippmuusikud, kellega mul on õnnestunud kokku puutuda, on erakordselt meeldivad ja südamlikud inimesed. Ilmselt on süda siin määrava tähtsusega ja see avaldub kõiges, mida teed. Üks minu muusikaõpetaja ütles kord, et Beethoveni „Adagio“ on, nagu räägiks korruga paljude inimestega. Usun, et rääkida võib korruga paljude inimestega küll, aga suhelda saab ikka korruga ainult ühe inimesega. Ja ka sel juhul on ääretult oluline, millise tähelepanu, tundlikkuse ja pühendumusega seda teha. Selleski on midagi sarnast heade teoste loomisega. Oleme vist jälle tagasi sinu mõtte juures, et elu ja kunst on olemuselt sama asi ...

vastutuse värki ikkagi inimese, mitte kunstniku või isa või kodaniku või kellena tahes. Skoorida mingis kitsas lõigus polegi nii keeruline, palju raskem on hoida kogu pilt enam-vähem tasakaalus, ohverdamata ühtegi osa teise nimel.

Juba varateismelisena olid mul eeskujuks paar vanemat kutti, kes tundusid oma tegemistes kuidagi eriti terviklikud. Nende puhul tundus, et tõesti kõik, mida nad tegid või arvasid, oli lastud läbi nõudliku ja isikupärase mõtlemise sõela. Vähemalt sellistena nad mulle, nooremale ja lollimale, tookord paistsid.

Olen ka alati väga pettunud olnud, kui keegi, kes näitab nii-öelda oma paraadalal kõrget klassi, kõnnib teistes elu lõikudes rahulikult lati alt läbi. Kohe nagu ei üritagi, sest kogu aur läheb põhitegevusele. Ma saan aru, et kvaliteet sünnibki esiti vaid ühes kohas ja ühe tegevuse puhul, kuid kui saad seal maigu suhu ja nii-öelda koodi kätte, siis on loomulik, et see nõudlikkus valgub järjest ka teistele tegevusaladele, kuni liidab kogu su elu üheks seotud

Kunsti-, muusika- või kergejõustiku-usk

Ole: Viimasel ajal on usust taas rohkem juttu olnud. Kas see on nüüd minu enda sünteesiva elufaasi tulemus, aga ma ei taju enam olemuslikku vahet nii-öelda päris religioonide ja ülejäänud eluvaldkondi koos hoidvate uskude vahel. Budism, islam, kristlus, majandus, sport, kunst, kirjandus, filateelia – kõigis on oma struktuur ja süsteem, mis on midagi n-ö tahket, pluss sellele rajatud lootus ja veendumus, et see aitab meil kuidagi paremini oma elu elada.

Mu töö kunstnikuna õnnestub eelkõige selle tõttu, et usun oma tegevusse. Miks see on usutav? Tegelikult ei saa seda kuidagi lõpuni, isegi vist mitte poole peale ratsionaalselt seletada. Samuti ei saa lõpuni seletada rahandust või majandust, mis tunduvad loomuldasa palju mõistuspärasemad. Äkki oleks kõik palju tulemuslikum ja ausam pealekauba, kui nii majandus kui ka kunst, rääkimata muusikast ja spordist, oleksidki kirjas usuõpetusena. Kergejõustiku-usk kõlab mulle täiesti veenvalt: kui sellesse uskuda, siis pääseb sealt sama hästi nirvaanasse kui mõnd teist redelit pidi. Ja kui ei usu, siis ei saa sinust isegi Eesti meistrit.

Johannes: Olen parajasti Ameerikas ning kellel ei lööks selle peale kohe pähe eneseusku üles pumpavad hüüatused „Sa suudad seda! Jah, ma suudan seda!“, „Kui tema sellega hakkama saab, siis saad sina ka!“, „Sa oled parim!“, „Sa võidad!“ ja siis veel, et keegi armastab sind. Ja see on suurepärane. Kui palju kindlust, entusiasmi ja elujõudu see juurde annab, kui palju saab sellisel moel tehtud. Uskumine on vaieldamatult väga olulisel kohal kogu selle edukuse taga.

Väike konks siin muidugi on: kas eneseteostus annab tingimata õnnetunde? Kardan, et tingimata mitte. Ehk siis küsimus on selles, millele on see usk suunatud ja kuidas inimene seda tunneb. Muusika- või kergejõustiku-usk on minu meelest väga ilus ja nii on hea nendele asjadele mõelda – pühendumus ja peaaegu et müstiline seotus on vaieldamatult väga olulised abilised, et oma teel edasi liikuda. Usu puhul on tihti häda selles, et seda on nii lihtne kurjasti ära kasutada. Seda on ka alati tehtud: ajad aga uskujale osavasti kärbseid pähe ja juba ta teebki ootamatult jaburaid asju, mis kahjustavad teda ennast ja ka teisi. Seda niikaua, kuni uskumine on seotud sõnadega, millest annab lauseid moodustada ja neid oma peas korrutada. Sügavam uskumine tundub olevat pigem seotud tunnetamisega ja ses suhtes väga sarnane kunstiga – nii selle loomise kui ka vastuvõtmisega. Nii et kunstide üks võimalikke rolle – teravdada meeli, et tunnetus oleks ergas, on võib-olla üks tähtsamaid, et inimesed saaksid uskuda ja vastu võtta sõnumeid, ilma et keegi peaks midagi ütlema.

Ole: On veel ka usk, et kui midagi juba ette võtta, siis peab see lõpuks kuhugi ka välja viima. Eelkõige tulemuslikkuse alusel saabki üritamisi hinnata. Mul on asjaosalisena raske hinnata meie vestluse kasu kellegi teise tarvis, uskujana arvan, et me pole ilmaasjata lustinud. Kuigi olen alati olnud käegakatsutava tulemuse eelistaja, siis viimastel aastatel on mu ootused veidi universaalsemad.

On üks rannas levinud pallimäng, võrkpalli demokraatlikum sugulane, kus inimesed on ringis ja löövad palli ainukese eesmärgiga hoida seda niikaua kui võimalik õhus ehk mängus. Ei mingeid punkte, ei vastasleere, lihtsalt pall ei tohi maha kukkuda. Minu viimase aja ideaal ülekantud tähenduses ongi olla mitte üks neist lööjatest, vaid lausa pall ise, mida (keda) eri suunast tulevad jõud hoiavad pidevalt õhus ehk mängus, selle asemel et see vedeleks kusagil maapinnal paigal, uskudes ja lootes, et see ongi täpselt see õige paik, kus olla ja kuhu jääda. Mul pole vähimatki kahtlust, et meie vestlus hoidis mind tükk aega õhus ja muutis ka senist trajektoori, ning see on väga hea.

Johannes: Trajektoori kohta tuli mulle meelde maalikunstnik Francis Picabia kuuluse lause: „Pea on ümmargune, järelikult võivad meie mõtted muuta suunda“. Koostöö sinuga meeldis mulle tohutult just su valmisoleku pärast silmapilk püüda kinni ei tea kust kohale lennanud veider idee, anda sellele eluõigus, lubada mängul end välja mängida ning vaadata täie rahu ja ilmselt ka mõnuga, mis sest saab.